

Bomen vooral vo

Jippe van der Meulen, Kars Veling
& Frank Moens

In bossen in Nederland kom je maar weinig dagvlinders tegen. Het is er vaak koel en donker en dagvlinders zijn warmteminnend. Toch zijn er soorten die afhankelijk zijn van bomen. Veel onopvallender, maar veel groter in soorten-aantal zijn de nachtvlinders. Deze zijn veel meer aan bossen en bomen gebonden.

De dagvlinders die in bossen voorkomen zijn in drie categorieën te verdelen: echte bosvlinders die strikt aan bos gebonden zijn, bosrand- en struweelvlinders, en vlinders waarbij het bos een belangrijk element vormt van hun leefomgeving.

boven:

Wilgenhoutrups

onder:

Spinseel met rupsen
van de stippelmot.

geheel onder:

Eikenprocessie-
rupsen

De warmteminnende dagvlinders mijden gesloten, schaduwrijke bossen. Ze zijn wel te vinden op de plekken in het bos die door het zonlicht worden bereikt. Echte bosvlinders, zoals de kleine ijsvogelvlinder en de grote weerschijnvlinder zijn zeldzaam in Nederland. Zij komen voor in oude, vochtige loofbossen.

Er zijn wel zeker twintig soorten dagvlinders waarvoor (loof)bomen en struwelen een belangrijk onderdeel uitmaken van hun leefgebied. Het bont zandoogje bijvoorbeeld zoekt de open lichtplekken tussen bomen op om daar een territorium te vestigen. Andere dieren en zeker andere mannetjes worden fanatiek uit die plekjes verjaagd, terwijl de vrouwtjes er van harte welkom zijn.

De grote weerschijnvlinder heeft als waardplant grauwe wilg of boswilg. De eikenpage en bruine eikenpage leggen eitjes op de zomereik, de plant waarop de rupsen gespecialiseerd zijn. De eikenpage houdt zich vaak op bij het kronendak van grotere eiken en de bruine eikenpage is met name op jonge eikes in de bosrand te vinden.

Nachtvlinders

Nederland telt meer dan 2200 soorten nachtvlinders. Ze worden verdeeld in twee hoofdgroepen: macro-nachtvlinders en micro-nachtvlinders. Nachtvlinders hebben veel minder behoefte aan warmte dan dagvlinders en zijn daarom niet speciaal aan het zonnige open landschap gebonden. Het aantal bossoorten is in verhouding tot de

dagvlinders veel en veel groter en een groot aantal soorten heeft één of meerdere bomen als waardplant. Eiken en wilgen in het bijzonder herbergen heel veel nachtvlindersoorten. Alleen al van de macro-nachtvlinders zijn er 160 soorten op de eik en meer dan 180 soorten op de wilg aangetroffen. Veel van deze soorten hebben geen bijzondere voorkeur voor deze waardbomen. Andere hebben dat echter wel en sommige soorten komen er zelfs uitsluitend op voor. Uit diverse namen blijkt de speciale relatie die vlinders met deze boomsoorten hebben (zie kader). Vooral de eik blijkt voor veel soorten een belangrijke waardboom te zijn. Dat geldt in mindere mate voor de wilg. Maar daarbij moet worden opgemerkt dat wilgen hun waardboomfunctie delen met populieren.

Houtboorders, bladrollers en andere ongenode gasten

De manier waarop rupsen die op bomen voorkomen zich voeden is zeer gevarieerd. Houtboorders, bladeters, knopvreters, bladskeleteerders, bladmineerders, bladrollers: allemaal hebben ze hun specifieke voedings- en leefwijze op hun waardboom. Een echte houtboorder is de wilgenhoutrups *Cossus cossus*. Deze leeft vooral in zacht-houtsoorten als wilg en populier. Het vrouwtje legt haar eieren in bastspelen van de waardboom. Ze doet dat bij voorkeur op verzwakte exemplaren. Vaak zetten vrouwtjes in reeds eerder aangetaste bomen opnieuw eieren af. De rupsen leven eerst vlak onder de bast. Later boren ze zich in het hout en maken daar hun ovale gangen. Ze verspreiden een zurige lucht en worden daarom in Engeland 'goatmoth' genoemd. Omdat hout een lage voedingswaarde heeft duurt het wel drie tot vier jaar voordat de rupsen volgroeid zijn. Van echte schade aan de bomen is meestal geen sprake. Alleen bij een langdurig en dicht

Nederlandse vlinders met eik en wilg in de naam

eikendwergspanner
eikenoogspanner
eikenoorvlinder
eikenprocessierups
eikentandvlinder
eikenuiltje
eikenvoorjaarsuil
eikenweeskind
eikenespvlinder
variabele eikenuil
vroeg eikenuil

katwilgultje
fraaie wilgenuil
wilgendwergspanner
wilgengouduil
wilgenhermelijnvlinder
wilgenhoutrups
wilgenweeskind
wilgenwesvlinder
wilgenschorsvlinder
wilgenspanner
wilgentandvlinder

foto: Vlinderstichting

oor vlinders in de nacht

met rupsen bezette boom kan kappen nodig zijn in verband met het risico van breken bij harde wind. De rupsen komen meestal voor de laatste overwintering uit de boom tevoorschijn, op zoek naar een plek om te verpoppen. Het is geen uitzondering in de herfst de vingerdikke, geel-met-rode rupsen rond te zien kruipen: de 8-10 cm lange dieren moeten haast wel opvallen! Voor de vlinder geldt dat juist niet: hij zit met z'n uitstekende camouflagekleur en -tekening overdag doodstil op een boom en komt pas als het donker is tot activiteit.

De groene eikenbladroller *Tortrix viridana*, een microvlindertje, leeft bij voorkeur op eik. Voeg in het voorjaar, net voordat de knoppen zullen gaan uitlopen, komen de eirjes uit. De rupsjes kruipen in de knoppen en voeden zich met het voedzame jonge bladmateriaal. De wat oudere rupsen eten van het nog jonge blad. Ze verbergen zich in een samengesponnen of opgerold blad. Van aangetaste bladeren blijft vaak niet meer dan de hoofdnerf over. Bij een flinke aantasting kan een hele boom kaalgevreten worden. Voor de boom is dit niet direct een probleem: hij compenseert de schade door het vormen van nieuwe loten.

Van werkelijke schade aan bomen door rupsenvraat is trouwens over het algemeen niet echt sprake, zeker niet in het openbaar groen. Wel kunnen enkele van de vele boombebouwend rupsengasten bij massaal optreden een ontsierend beeld of overlast veroorzaken. Een voorbeeld is de stippelmot *Yponomeuta* sp., waarvan de rupsen bij

zware aantasting door het inspinnen van takken en twijgen de bomen of struiken soms een triest uiterlijk kunnen verlenen, zeker als daarbij de bomen ook nog kaal gevreten worden. Vanwege het vormen van de spinsels worden ze soms ten onrechte geïdentificeerd met de bastaardsatijnvlinder *Euproctis chrysorrhoea* of de eikenprocessierups *Thaumetopoea processionea*. De rupsen van deze soorten bezitten haren die bij mensen en dieren irritatie aan huid en soms ook aan luchtwegen kunnen veroorzaken en daardoor ernstige overlast geven. Min of meer bekend geworden zijn de massale aantastingen door de eikenprocessierups die in de jaren negentig in delen van Brabant en Limburg een ernstig probleem vormden, maar die zich inmiddels gelukkig in die mate niet meer voordoen. In dergelijke gevallen van overlast is bestrijding beslist noodzakelijk. De schade aan de bomen zelf als gevolg van massaal optredende bladvreter is echter meestal te verwaarlozen; alleen bij meerdere malen volledige kaalvaart achtereen, waardoor takken kunnen afsterven of de algehele conditie van een aangetaste boom kan afnemen, kan worden besloten om in te grijpen. Chemische bestrijding moet echter worden afgeraden omdat het de opbouw van natuurlijk tegenwicht door sluipwesp en andere soortgelijke vijanden meestal eveneens verstoort en daardoor de kans op plaagsituaties juist in stand houdt. Beter is het de overmaat aan ongewenste gasten gericht op te ruimen, bijvoorbeeld door het verwijderen van spinselnesten of zwaar aangetaste delen.

Aantallen aangetroffen nachtvindersoorten in Nederland

Eik	
a) alleen op eik	21
b) op eik en enkele andere soorten	26
c) op eik en vele andere soorten	115
Totaal	162

Wilg	
a) alleen op wilg	5
b) op wilg en enkele andere soorten	19
waarvan alleen op wilg én populier	12
op wilg én populier en andere soort(en)	4
op wilg en andere soorten	3
c) op wilg en vele andere soorten	162
Totaal	186

roelichting

- b) eik of wilg plus 1 tot 3 andere waardplanten
c) eik of wilg plus 4 of meer andere waardplanten.

Relatie tussen bomen en vlinders en de betekenis daarvan voor groenbeheer

- Bomen bieden aan zeer veel soorten vlinders levensmogelijkheden. Een gevarieerd assortiment aan inheemse boomsoorten is van grote ecologische betekenis.
- Slechts een klein deel van de nachtvindersoorten veroorzaakt in bepaalde omstandigheden schade of overlast. Beperk bestrijding of ingrijpen tot situaties die echt gevaar of overlast opleveren.
- Laat, met het oog op de ecologische functie, zo veel mogelijk verzwakte of oude bomen staan.
- Streef bij de inrichting en beheer van openbaar groen naar voldoende aanwezigheid van nectar biedende struiken en kruiden in de buurt van bomen.
- Voor veel (nacht)vlindersoorten zijn donkere hoeken van belang om weg te kunnen kruipen.
- Laat bodem en strooisellaag zoveel mogelijk intact met het oog op soorten die hierin als pop of rups overwinteren.
- Voer snoeiwerkzaamheden zodanig uit dat er genoeg van alle takstadia - oude takken, nieuwe loten, enz. - overblijft.

onder:
Rood weesking

geheel onder:
Eikenpage

links onder:
Wilgenhoutrups op
ware grootte

foto: Hans Klein Schiphorst

foto: Hans Smeenk

Jippe van der Meulen en Kars Veling zijn medewerkers van de Vlinderstichting in Wageningen.

foto: Wim Klein Schiphorst